

1. előadás

Kiegyenlítő számítások MSc

2018/19

Áttekintés

- A tárggyal kapcsolatos információk
- Bevezetés
- Legjellemzőbb érték és mérési bizonytalanság
- Mérési eredmények eloszlásának vizsgálata

A tárgyjal kapcsolatos információk

- Heti 3 óra (2ea + 1gy), 4 kredit
- TAD, ütemterv, anyagok: oktatas.epito.bme.hu
- Teljesítményértékelések:
 - 1 ZH (8. hét, 10.24, 30 pont, nincs minimum)
 - 2 HF (“kis házik”: Kálmán szűrés, PSD becslés, 10-10 pont, minimum: 5-5 pont)
 - vizsga (írásbeli, 50 pont, minimum: 25 pont)
 - összesen: 100 pont, minimum: 50 pont

Tanulástámogató anyagok

- Detrekői Ákos: Kiegyenlítő számítások. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991 (BME TKO, 22 példány)
- Steiner Ferenc: A geostatisztika alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990 (BME KK 5 példány)
- Vincze István: Matematikai statisztika ipari alkalmazásokkal. Műszaki Könyvkiadó, 1975 (BME KK 6 példány)
- Szabó Norbert Péter: Bevezetés a geostatisztikába. Elektronikus jegyzet. Miskolci Egyetem, 2012 (online elérhető)
- oktatas.epito.bme.hu
- github.com/gyulat/kiegyenlito_szamitasok

Bevezetés

- “A kiegyenlítő számítások a geodéták által végzett **mérések matematikai** feldolgozásának alapvető **módszere**” (Detrekői, 1991)
- **mérés:** „Műveletek összessége, amelyek célja egy mennyiség értékének a meghatározása”
(Nemzetközi metrológiai értelmező szótár, 1998, OMH)

Mérések

- A geodéták által végzett mérések

egyszerű	összetett
távolság	helyzet (1D, 2D, 3D)
irány (szög)	tájékozás (1D, 2D)
sebesség (Doppler)	INS (gyorsulás, helyzet, elfordulás)
gyorsulás (g)	kép (fotó)
fényesség (pixel)	potenciálkülönbség

Mérések

- **Metrológia** (méréstan)

„A mérésekkel kapcsolatos ismeretek teljes köre. A metrológia magában foglalja a méréseknek mind az elméleti, mind a gyakorlati szempontjait, függetlenül a pontossági szinttől és a tudományban vagy a műszaki életben való alkalmazás területétől”

(<http://mkeh.gov.hu/meresugy/metrologia>)

Matematikai feldolgozás

- **Statisztika**

„A valóság számszerű információinak megfigyelésére, összegzésére, elemzésére és modellezésére irányuló gyakorlati tevékenység és tudomány” (Wikipedia)

- **Matematika**

„A matematika az egyetlen tökéletes módszere annak, hogy önmagunkat az orrunknál fogva vezessük” (Einstein)

Robusztus statisztika

- „A robusztus statisztika olyan elméleti keret, amelyen belül *gazdaságosan* oldható meg az a feladat, hogy egymástól jelentősen *eltérő eloszlástípusok* esetén is megbízható eredményt érjünk el, valamint hogy ne legyünk kitéve a *durva hibájú adatok* torzító (esetleg katasztrofális mértékben torzító) hatásának.” (Steiner, 1990)

Ismeretkörök

- Statisztika
- Metrológia
- Paraméterbecslés
- Idősorok elemzése

Statisztika

- Valószínűségeloszlás, modell-családok
- Adatrendszer legjellemzőbb értéke, adatrendszerben rejlő bizonytalanság
- Statisztikai próbák
- Cramer-Rao határ, becslés statisztikai hatásfoka
- Bevezetés a Bayes statisztikába
- Extrém érték eloszlások
- Monte Carlo eljárások
- Maximum likelihood, robusztus és rezisztens becslés

Metrológia

- Metrológiai alapok
- Mérési bizonytalanság meghatározása a „Guide to the Expression of Uncertainty in Measurement” (GUM) - „Útmutató a mérési bizonytalanság kifejezéséhez” - előírásai alapján

Paraméterbecslés

- GNSS mérések feldolgozása
- DLT, sugárnyaláb kiegyenlítés
- RANSAC
- Függvény meghatározás

Idősorok elemzése

- Kálmán szűrés elve, a szűrés végrehajtása lineáris és nem lineáris esetekben
- Teljesítménysűrűség spektrum (PSD) és becslése

Adatrendszer ábrázolása

- Adatrendszer (minta)

azonos mennyiségre, azonos műszerrel, azonos körülmények között végzett mérések eredménye

- Minta adatrendszer

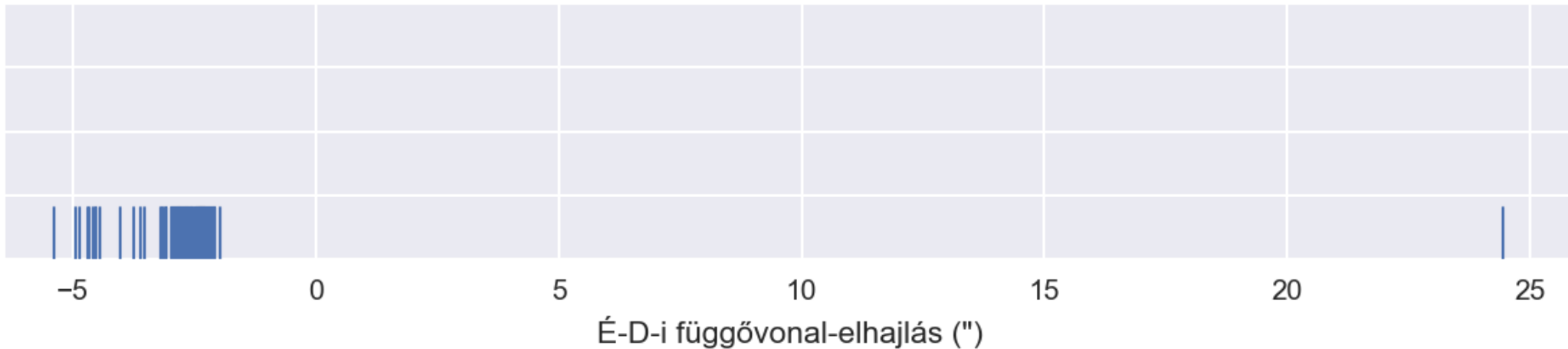
A tanszéki QDaedalus rendszerrel mért É-D-i irányú függővonal-elhajlás összetevő értéke

Mérési pont: Soroksár, Pistahegyi út

Mérések száma: 125 (58 különböző éjszaka)

Ábrázolás számegyenesen

- angolul: rugplot
- Python seaborn: rugplot()

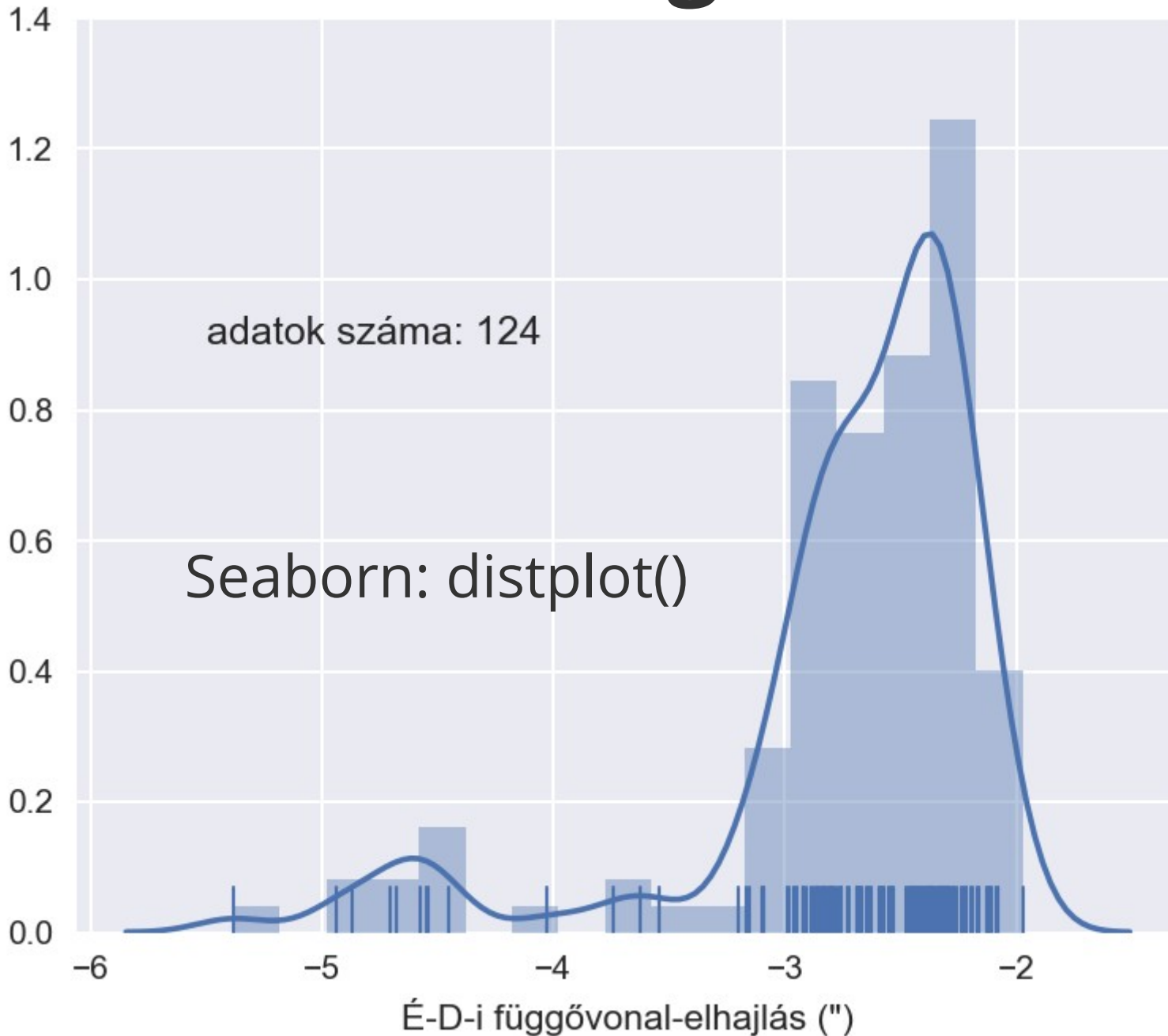

Ábrázolás számegyenesen

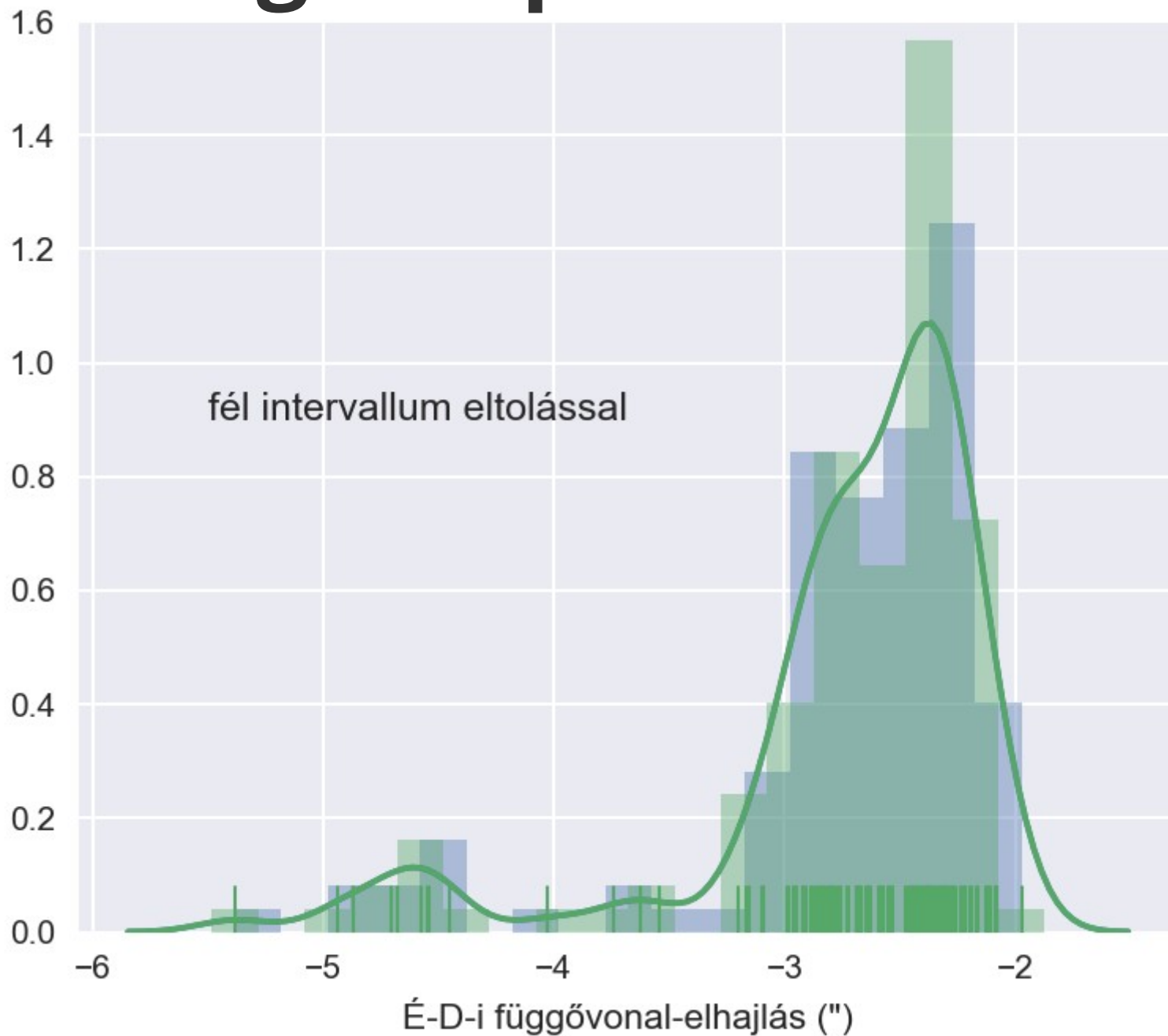
- angolul: rugplot
- Python seaborn: rugplot()

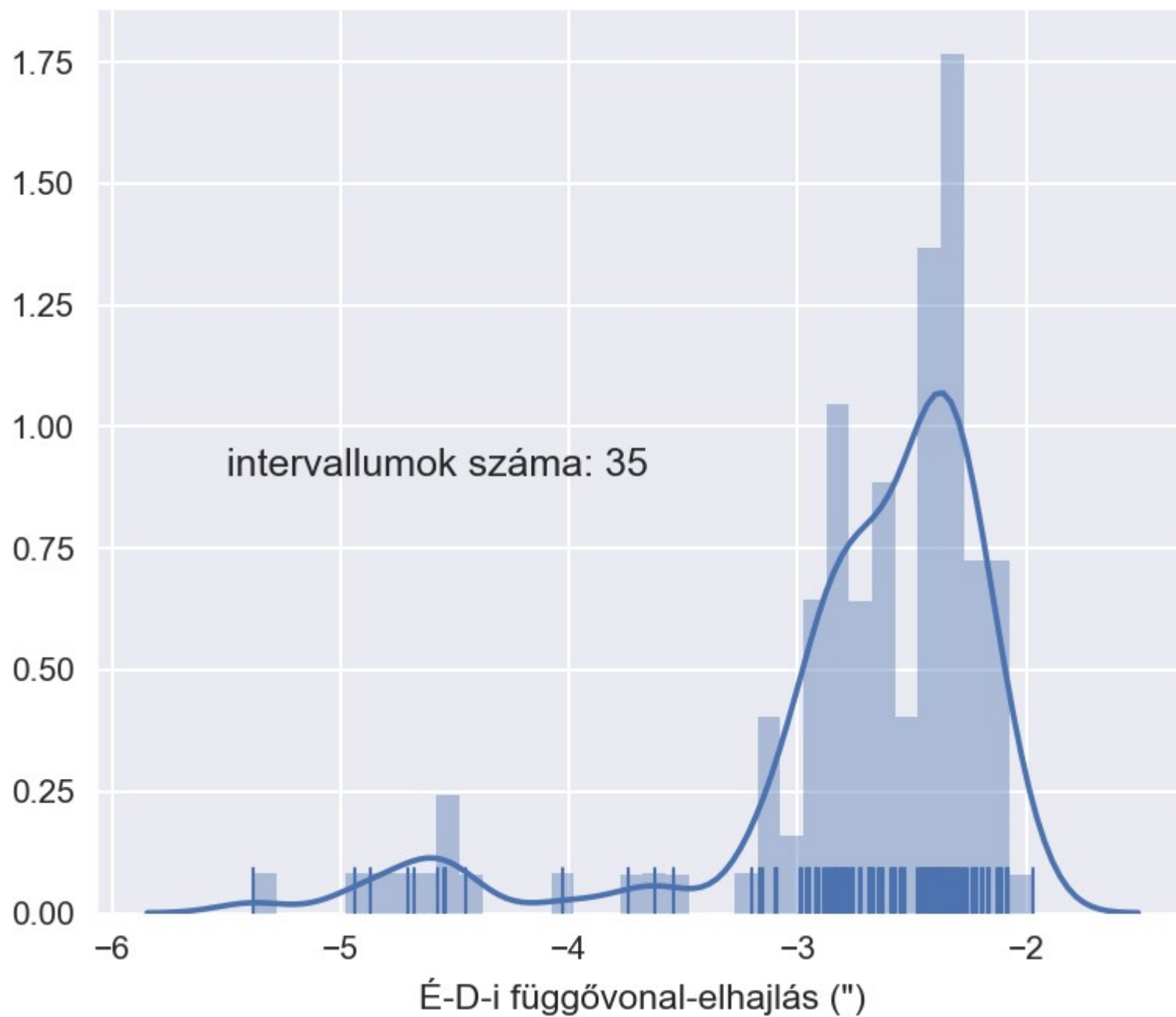
Ábrázolás hisztogramon

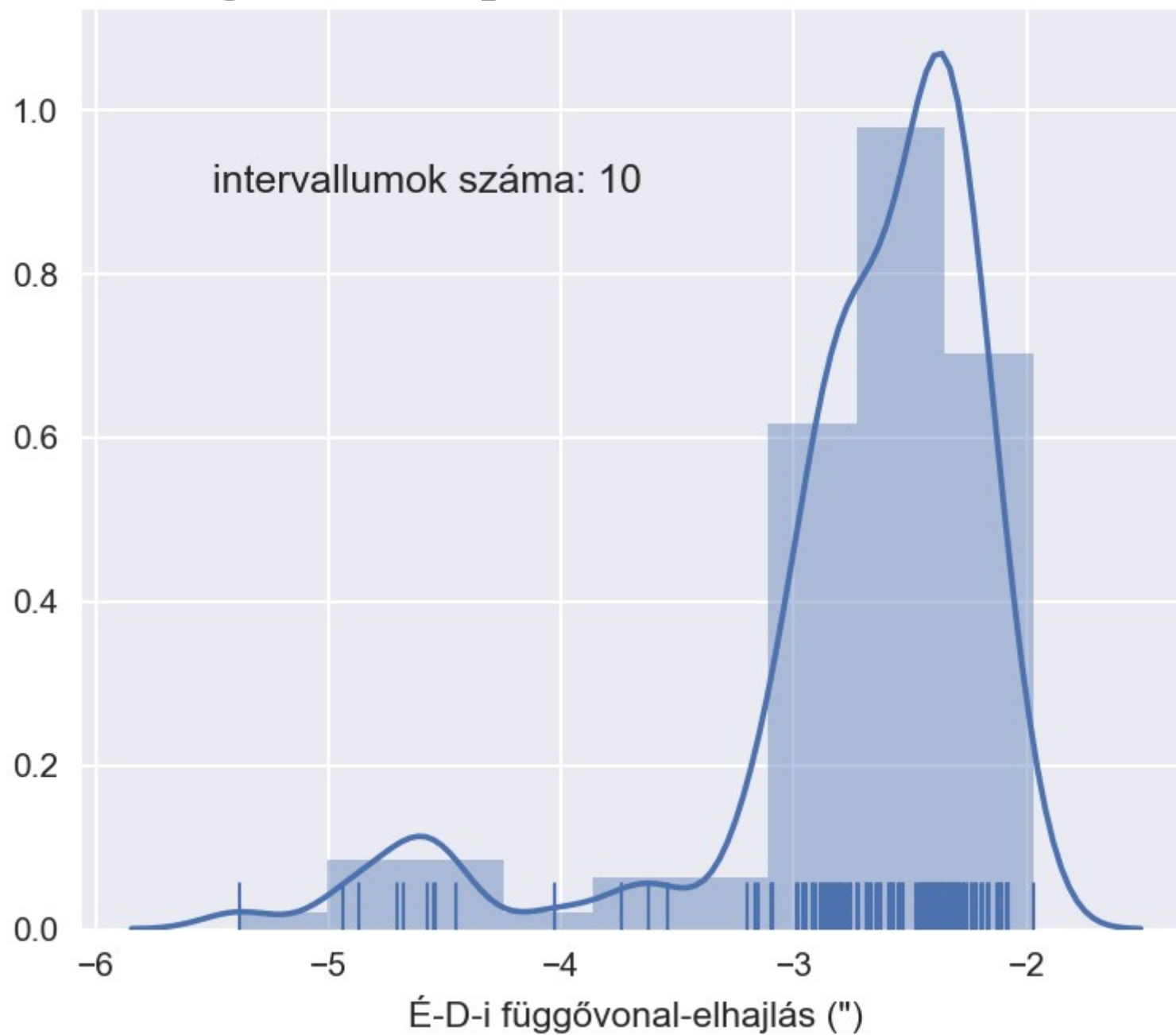
Hisztogram problémák

Hisztogram problémák

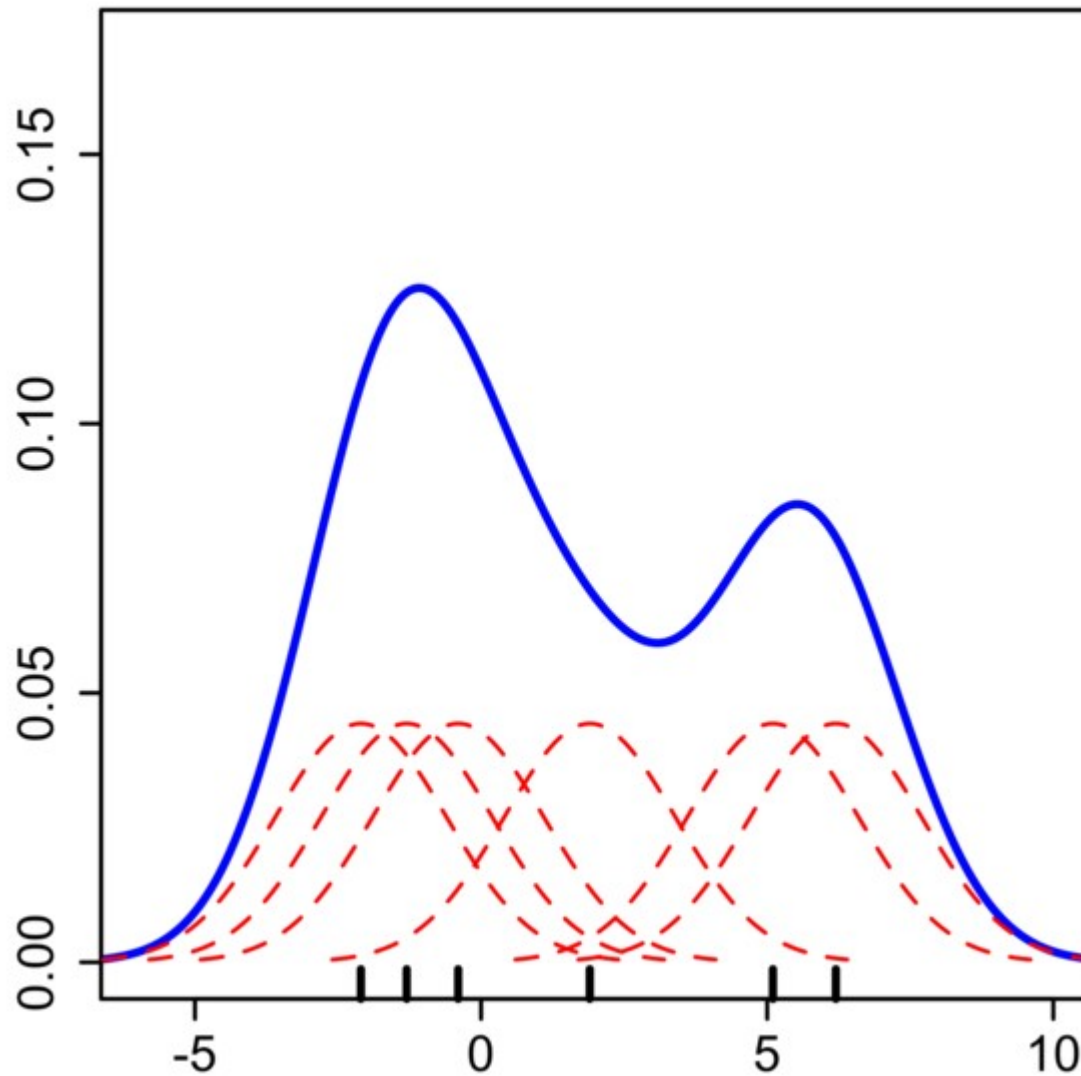
Hisztogram problémák

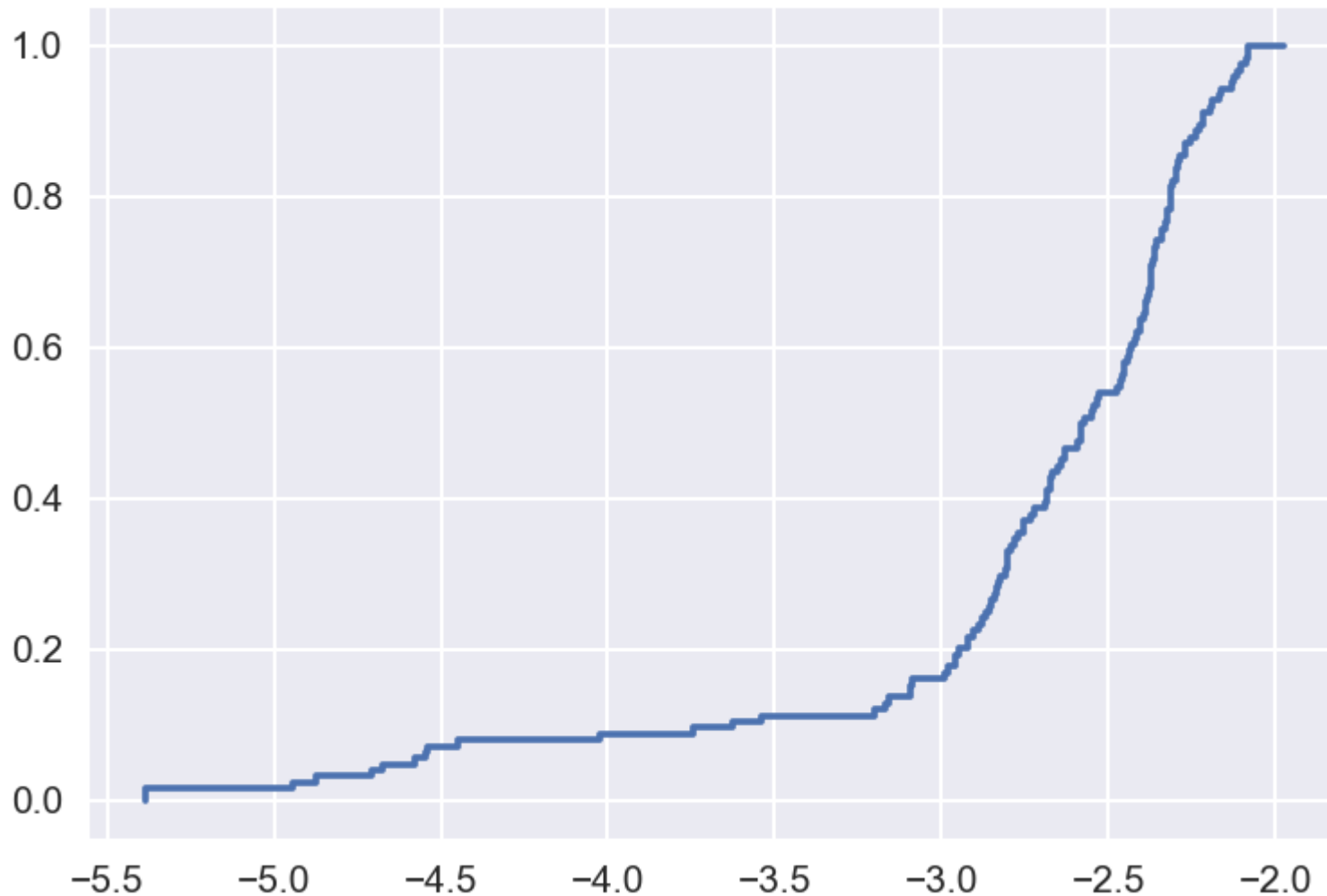
Hisztogram problémái

- erősen függ a részintervallumok
 - hosszától
 - elhelyezkedésétől
- megoldási lehetőségek
 - magfüggvényes sűrűségbecslés (kernel density estimate, KDE)
 - kumulált gyakorisági hisztogramok

Magfüggvényes sűrűségbecslés

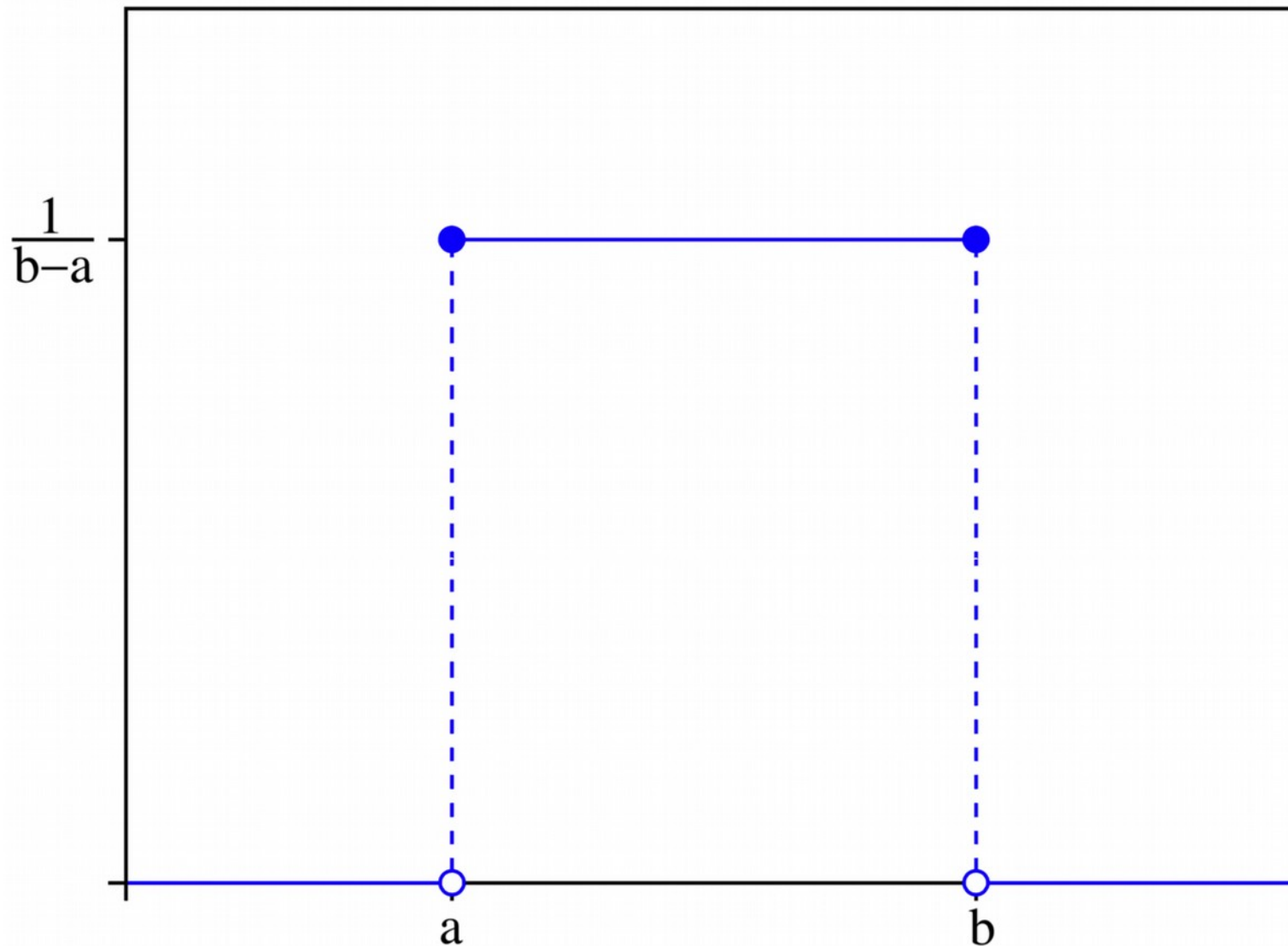
Kumulált gyakoriságok hisztogramja

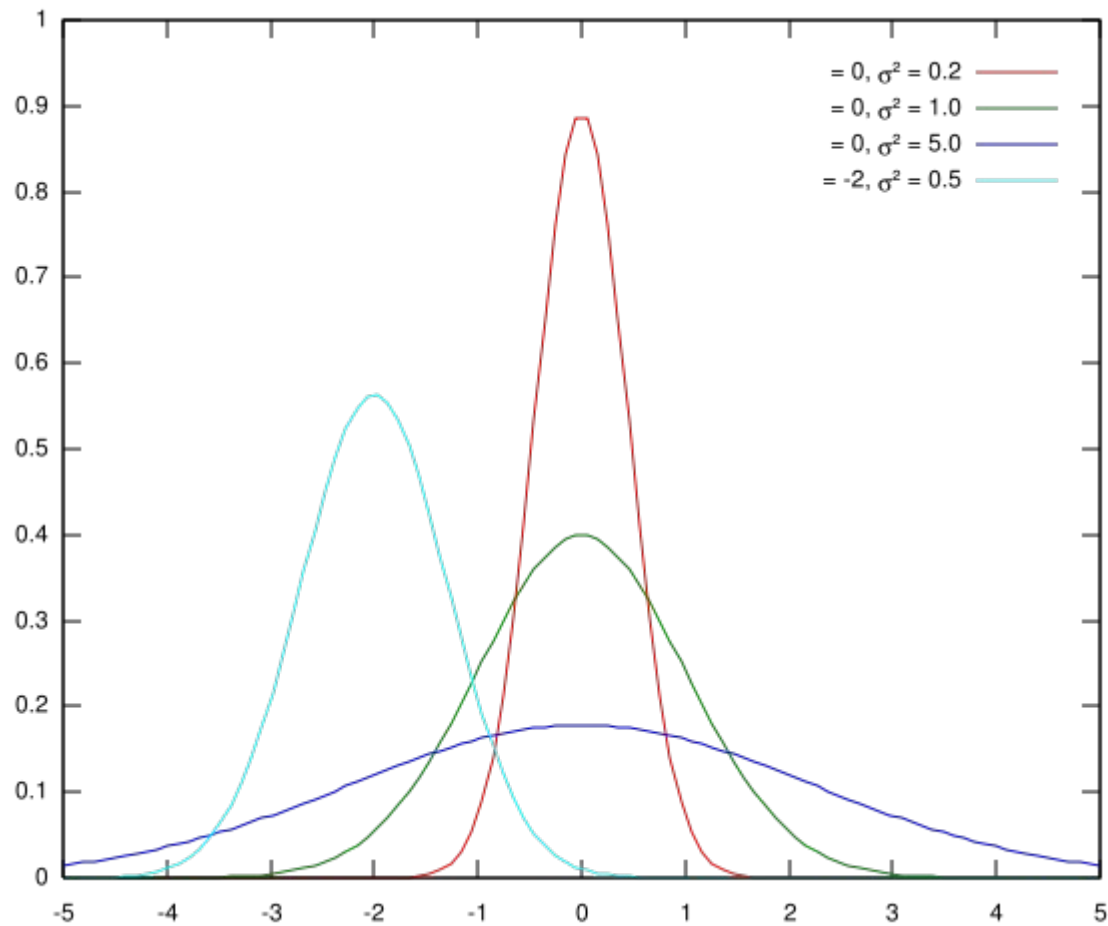
Sűrűségfüggvények

- Folytonos eloszlású valószínűségi változók
- Nevezetes adatsűrűség-modellek
 - egyenletes adateloszlás
 - Gauss-féle sűrűségfüggvény
 - Laplace-féle sűrűségfüggvény
 - Cauchy-féle sűrűségfüggvény
- Modell-családok (szupermodellek)

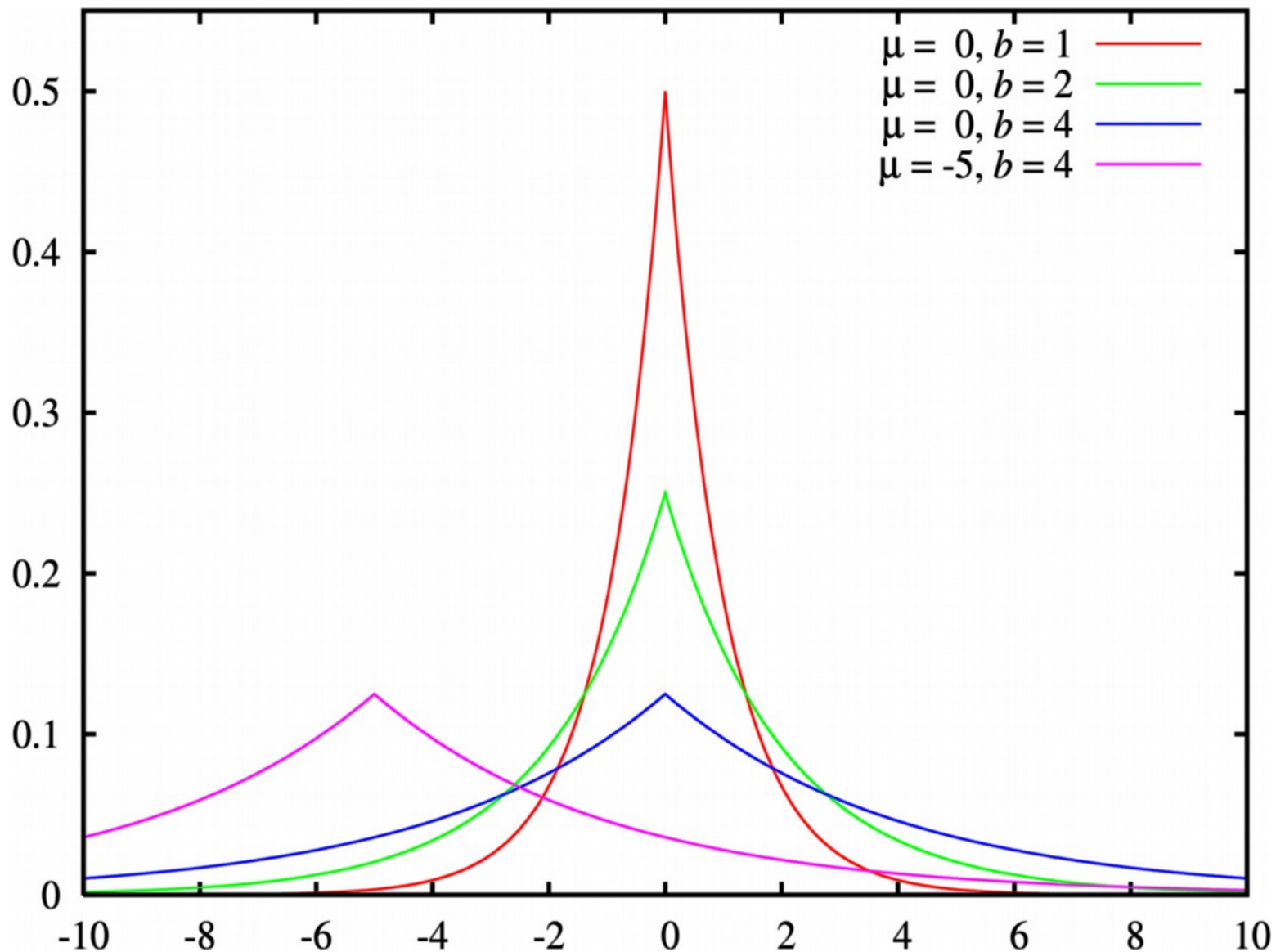
Egyenletes adateloszlás

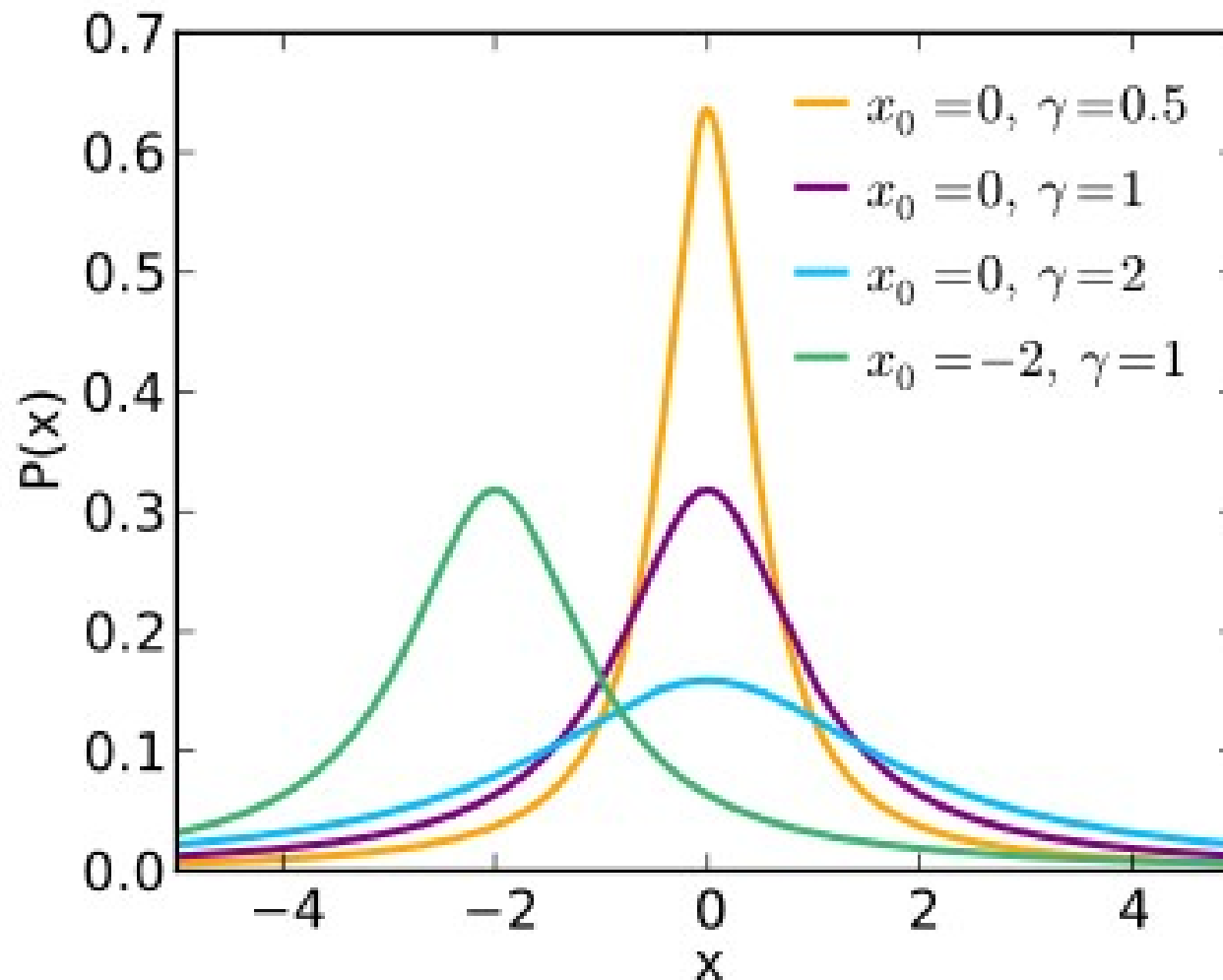
Gauss-féle sűrűségfüggvény

Laplace-féle sűrűségfüggvény

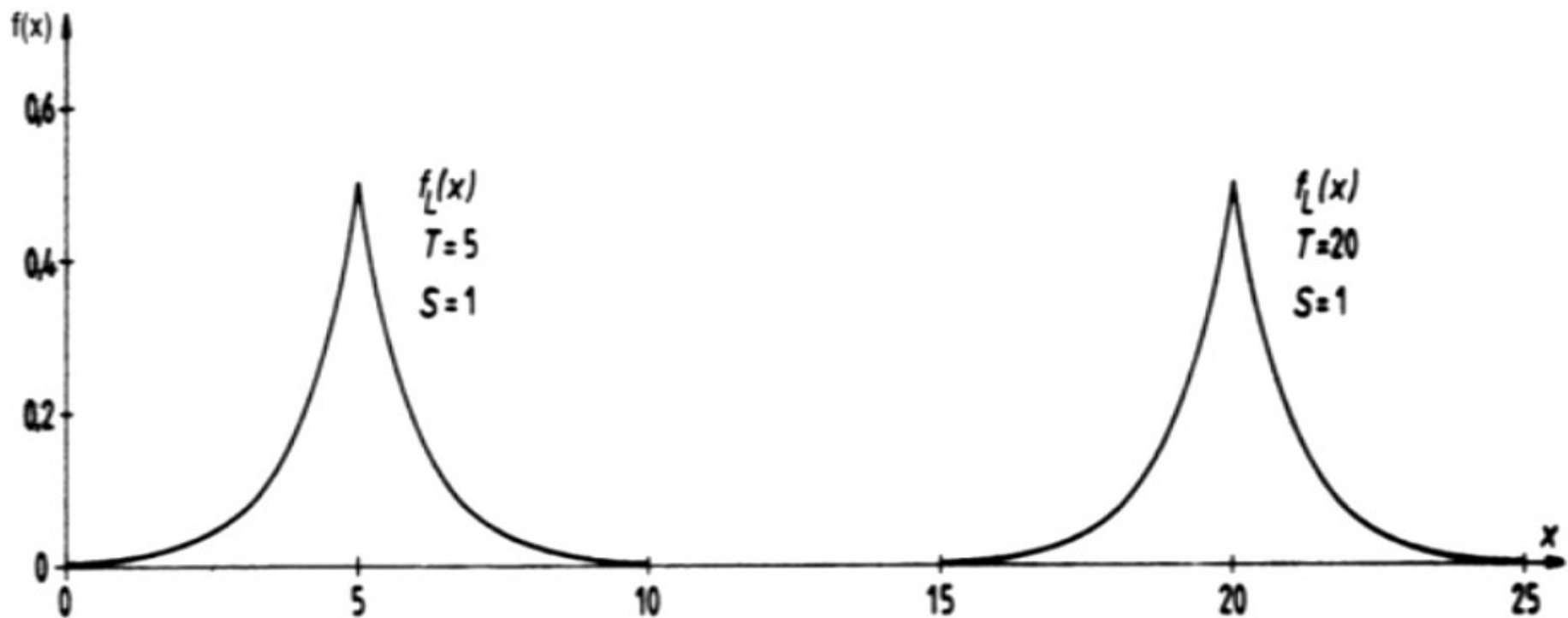
Cauchy-féle sűrűségfüggvény

Helyparaméter

- T helyparaméter

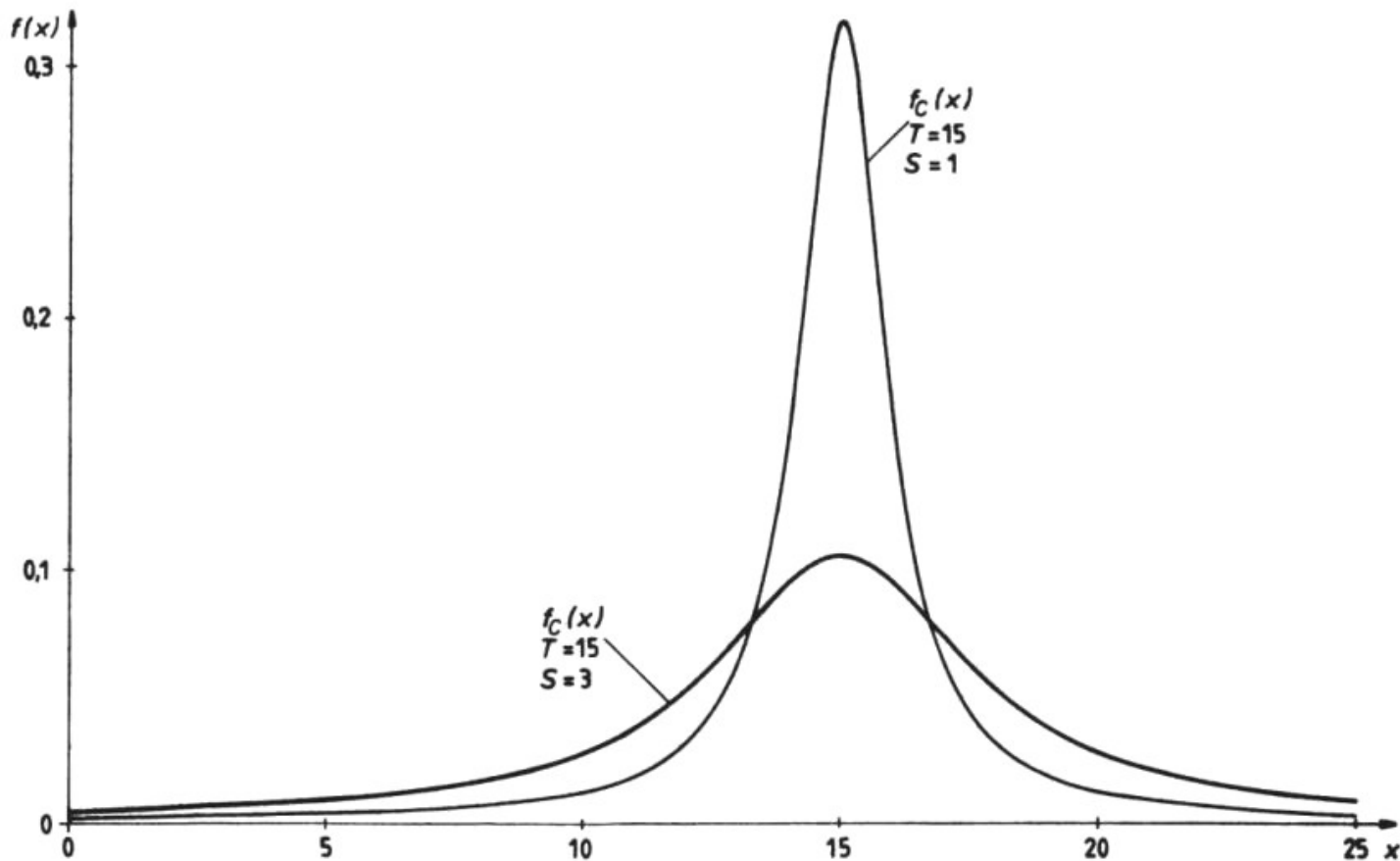
$$f_L(x) = \frac{1}{2S} e^{-\frac{|x-T|}{S}}$$

Skálaparaméter

- S skálaparaméter

$$f_C(x) = \frac{1}{\pi} \frac{S}{S^2 + (x - T)^2}$$

Modell-családok (ún. szupermodellek)

- analitikusan megadott sűrűségmodell
- egy (vagy több) paraméter változtatásával más és más jellegű sűrűségmodellhez jutunk
- statisztikai eljárások vizsgálatához hasznos eszköz
 - robusztusság, hatásfok

Az $f_a(x)$ szupermodell

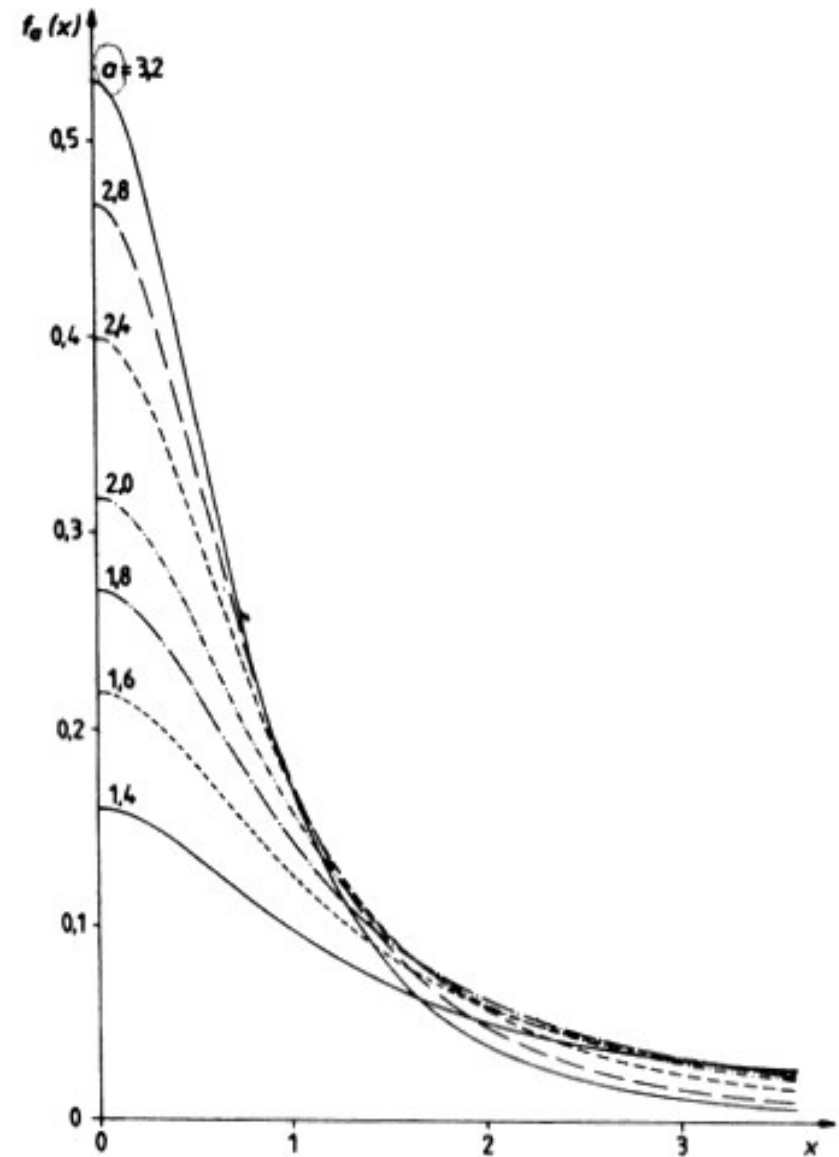
- szimmetrikus sűrűségfüggvény
- standard alak
- általános alak mindig megkapható x helyére $(x - T)/S$ -et írva és S -el osztva

$$f_a(x) = n(a) \frac{1}{[\sqrt{x^2 + 1}]^a}$$

$$n(a) = \frac{\Gamma\left(\frac{a}{2}\right)}{\sqrt{\pi} \Gamma\left(\frac{a-1}{2}\right)}$$

Az $f_a(x)$ szupermodell

- a : típusparaméter
- $a \rightarrow \infty$: Gauss-eloszlás
- $a = 2$: Cauchy-eloszlás
- $a = N + 1$:
 N szabadságfokú
Student-eloszlás

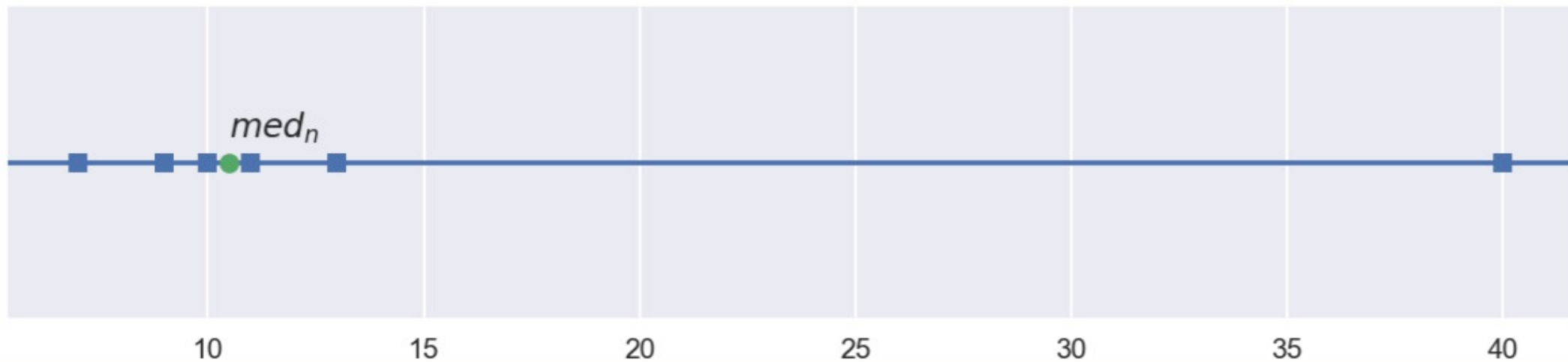

A legjellemzőbb érték meghatározása

- Minta: 7; 9; 10; 11; 13 és 40
- Mit fogadjunk el a minta jellemző értékének?
 - kicsiny (néhányszor 10 elemszámú minta)
 - aszimmetrikus adateloszlások
- mintamedién (med_n)
- számtani átlag (E_n)
- leggyakoribb érték (M_n)

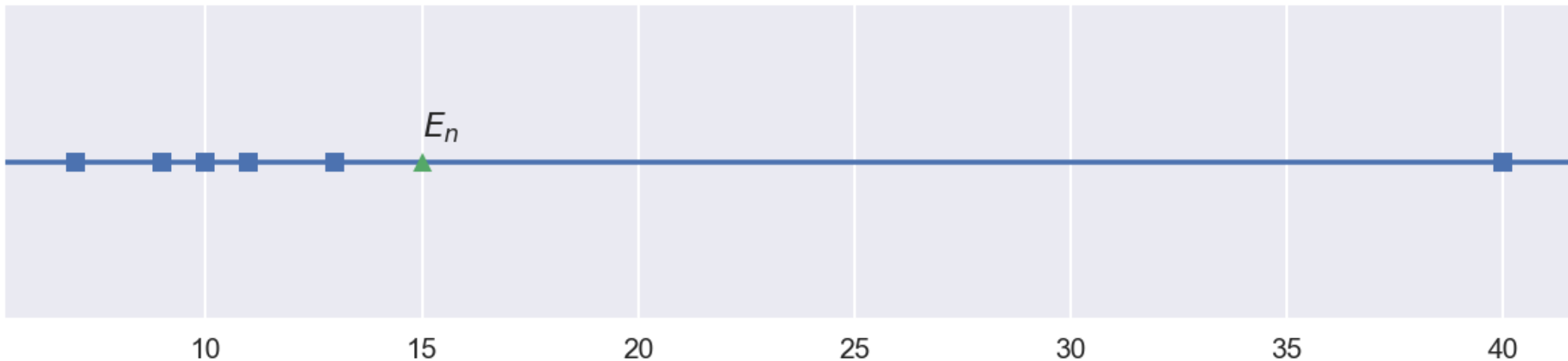
A mintamedián (med_n)

$$med_n = \begin{cases} x_{(n+1)/2} & \text{ha } n \text{ páratlan} \\ \frac{x_{n/2} + x_{(n+2)/2}}{2} & \text{ha } n \text{ páros} \end{cases}$$

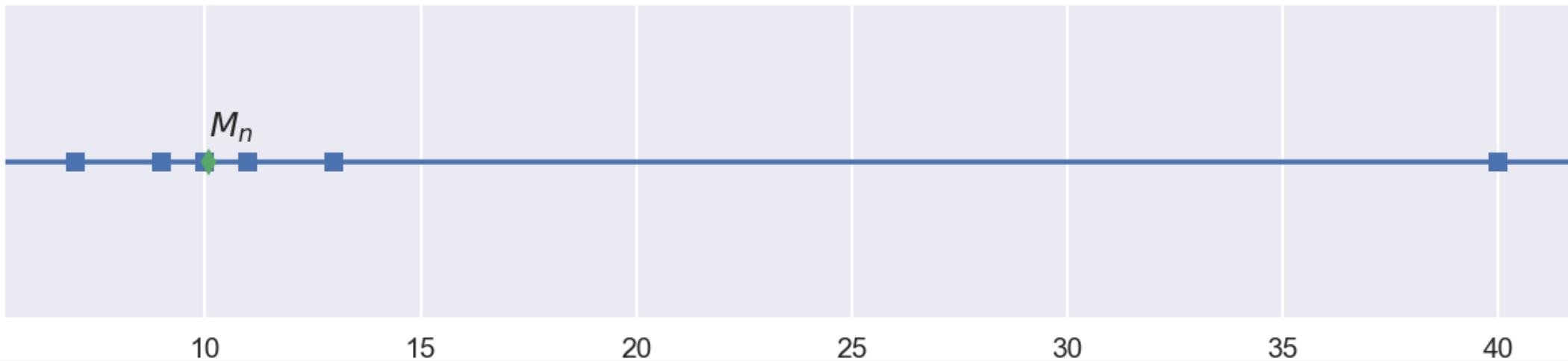
A számtani átlag (E_n)

$$E_n = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

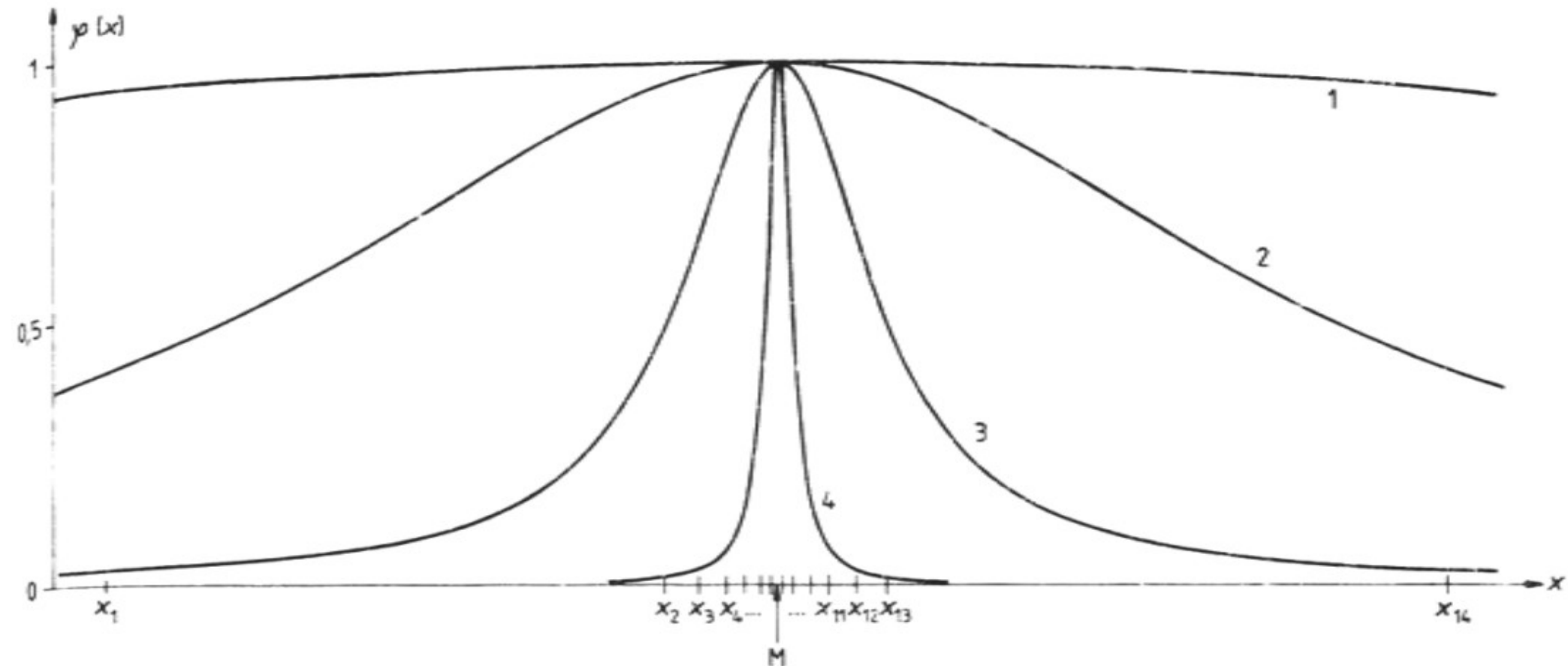
A leggyakoribb érték (M_n)

$$M_n = \frac{\sum_{i=1}^n p_i x_i}{\sum_{i=1}^n p_i} = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{\varepsilon^2}{\varepsilon^2 + (x_i - M_n)^2} x_i}{\sum_{i=1}^n \frac{\varepsilon^2}{\varepsilon^2 + (x_i - M_n)^2}}$$

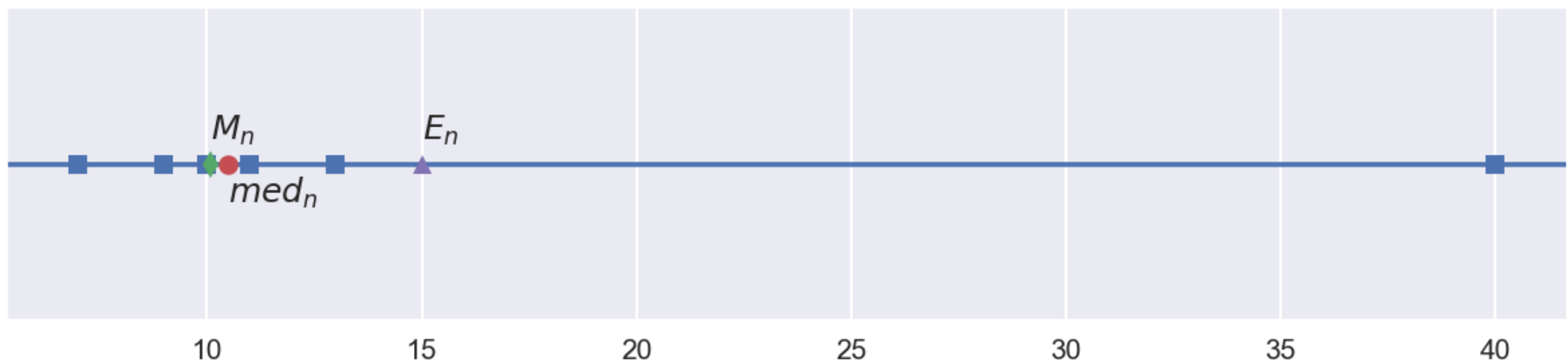
A súlyfüggvény alakja különböző ε értékekre

$$p(x) = \frac{\varepsilon^2}{\varepsilon^2 + (x - M)^2}$$

Összehasonlítás

- $E_n = 15$ (kieső adatra érzékeny)
- $med_n = 10.5$ (kieső adatra nem érzékeny)
- $M_n = 10.07$ (kieső adatra nem érzékeny)
- kieső adat nélküli szimmetria pont: 10.00

Dihézió (reciprok kohézió) (ε)

$$\varepsilon_0 = \frac{\sqrt{3}}{2} [\max(x_i) - \min(x_i)]$$

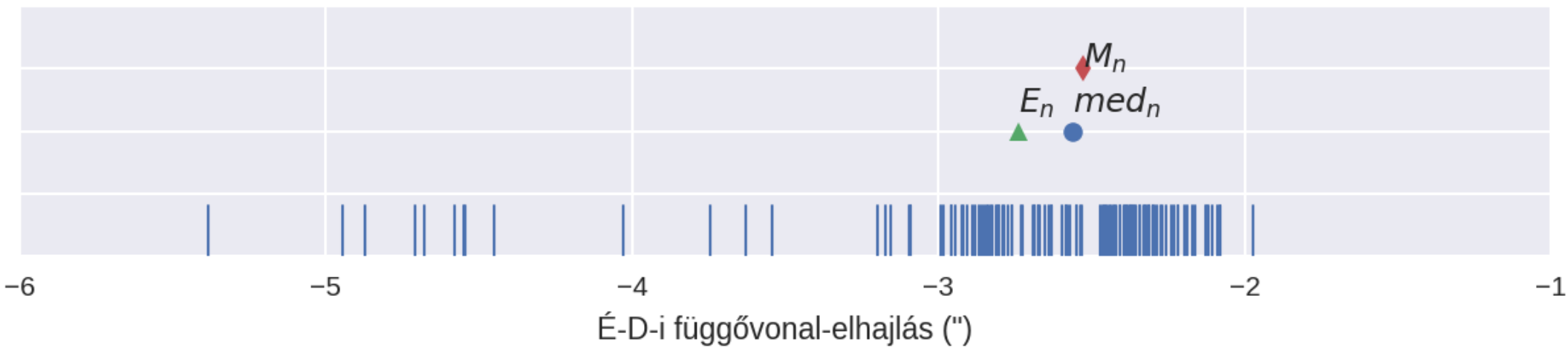
$$\varepsilon_{k+1}^2 = \frac{3 \sum_{i=1}^n \frac{(x_i - M_n)^2}{[\varepsilon_k^2 + (x_i - M_n)^2]^2}}{\sum_{i=1}^n \frac{1}{[\varepsilon_k^2 + (x_i - M_n)^2]^2}}$$

M_n és ε együttes számítása

- ping-pong iteráció
- kiindulásként
 - $\varepsilon = \varepsilon_0$
 - $M_n = E_n$ vagy med_n
- ε_1 számítása, majd M_n második közelítésének számítása
- stb.

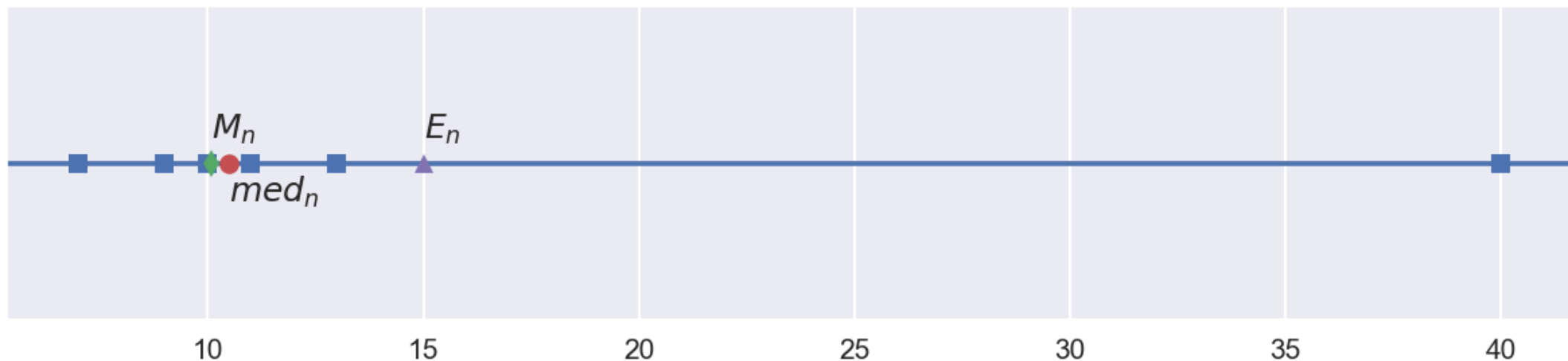
Minta adatainkkal

- $E_n = -2.74''$
- $med_n = -2.56''$
- $M_n = -2.53''$

Összehasonlítás

- $E_n = 15$ (kieső adatra érzékeny)
- $med_n = 10.5$ (kieső adatra nem érzékeny)
- $M_n = 10.07$ (kieső adatra nem érzékeny)
- kieső adat nélküli szimmetria pont: 10.00

Az adatrendszerben rejlő bizonytalanság jellemzése

- adatrendszer távolsága egy x_0 értéktől
- távolságdefiníciók (norma)
- adatrendszer legjellemzőbb értéke mint valamely norma minimumhelye
- adatrendszerben rejlő bizonytalanság mint a norma értéke a minimumhelyen
- bizonytalanság jellemzése különböző konfidenciaszintekhez tartozó intervallumokkal

Egyetlen adat távolsága x_0 -tól

- geometriai távolság

$$|x_i - x_0|$$

- általánosított távolság

$$|x_i - x_0|^p$$

- statisztikailag indokolt „távolság”

$$\varepsilon^2 + (x_i - x_0)^2$$

nem indokolt különbséget tenni x_0 -hoz nagyon közeli pontok „távolságai” között

Adatrendszer távolsága

x_0 -tól

- általánosított távolság $\sum_{i=1}^n |x_i - x_0|^p$

- ha $p = 1$ $\sum_{i=1}^n |x_i - x_0|$

- statisztikailag indokolt „távolság”

$$\prod_{i=1}^n \left[\varepsilon^2 + (x_i - x_0)^2 \right]$$

a szorzat alkalmazásával csökkentjük az igen nagy abszolút értékű $(x - x_0)$ eltérések hatását

Adatrendszer távolsága

x_0 -tól

- függetlenítjük n -től
- a távolság dimenziója egyezzen meg x_i -k dimenziójával
- általánosított távolság

$$\left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n |x_i - x_0|^p \right]^{1/p}$$

- statisztikailag indokolt „távolság”

$$\left\{ \prod_{i=1}^n \left[\varepsilon^2 + (x_i - x_0)^2 \right] \right\}^{\frac{1}{2n}} = \varepsilon \cdot \left\{ \prod_{i=1}^n \left[1 + \left(\frac{x_i - x_0}{\varepsilon} \right)^2 \right] \right\}^{\frac{1}{2n}}$$

Távolságdefiníciók (norma)

- n legyen igen nagy: adatrendszerünket igen pontosan jellemzi egy $f(x)$ sűrűségfüggvény

- L_p norma
$$L_p = \left[\int_{-\infty}^{\infty} |x - x_0|^p f(x) dx \right]^{1/p}$$

- P_1 norma

$$P_1 = \varepsilon \cdot \exp \left\{ \frac{1}{2} \int_{-\infty}^{\infty} \ln \left[1 + \left(\frac{x - x_0}{\varepsilon} \right)^2 \right] \cdot f(x) dx \right\}$$

Az adatrendszer legjellemzőbb értéke

- Az adatrendszer legjellemzőbb értékét az adott norma *minimumhelyeként* kapjuk meg (bizonyítás: Steiner (1990) 86-87. oldal)
- L_1 norma minimumhelye: medián
- L_2 norma minimumhelye: számtani átlag
- P_1 norma minimumhelye: leggyakoribb érték

Az adatrendszerben rejlő bizonytalanság

- Az adatrendszerben rejlő bizonytalanság értékét a norma minimumhelyen felvett értékeként kapjuk meg
- L_1 norma: közepes eltérés (d)
- L_2 norma: szórás (σ)
- P_2 norma: határozatlanság (U)

Általánosított leggyakoribb érték ($M_{k;n}$)

$$M_{k;n} = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{x_i}{(k\varepsilon)^2 + (x_i - M_{k;n})^2}}{\sum_{i=1}^n \frac{1}{(k\varepsilon)^2 + (x_i - M_{k;n})^2}}$$

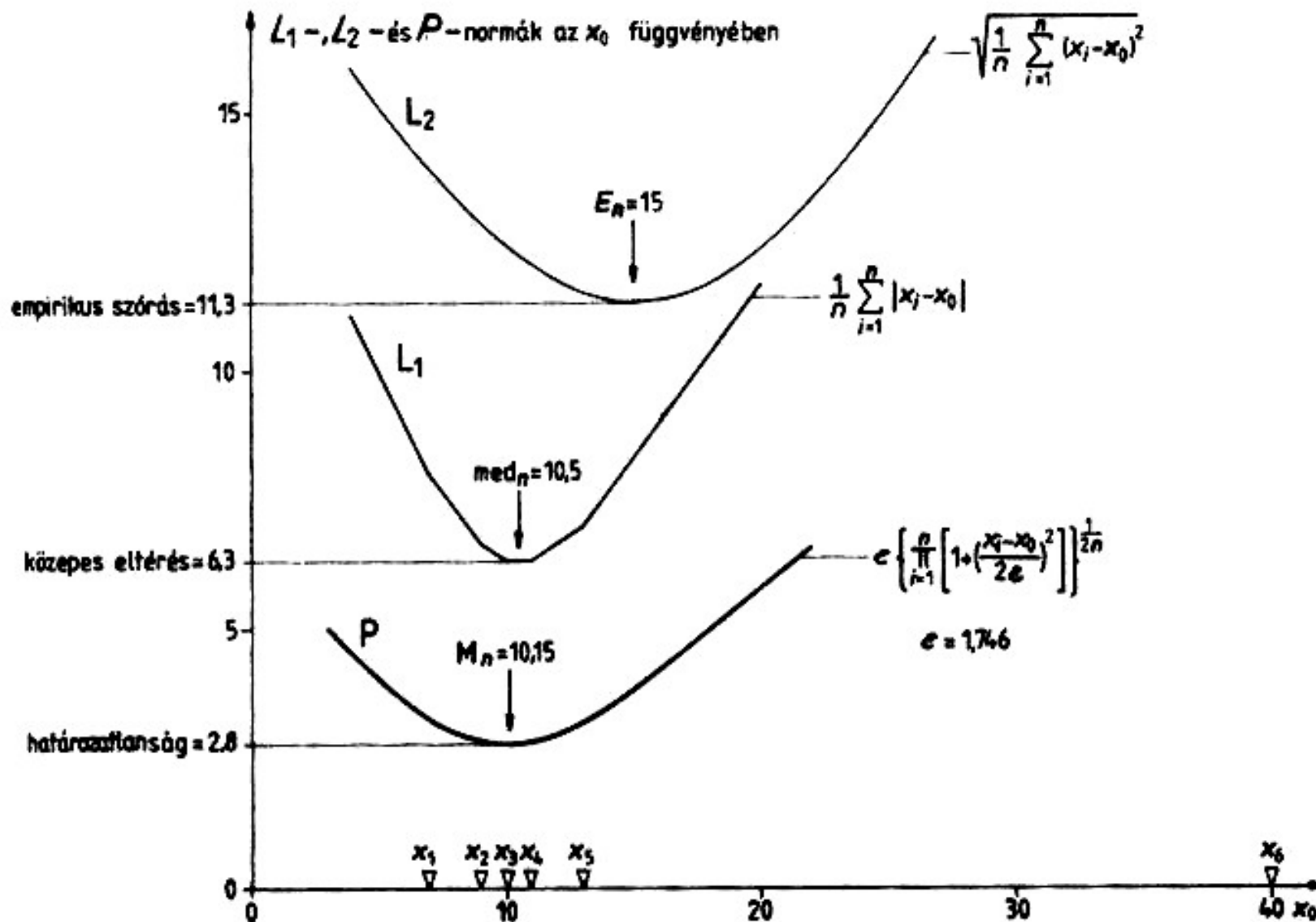
- leggyakrabban $k = 1, 2$

P_k norma

$$P_1 = \varepsilon \cdot \exp \left\{ \frac{1}{2} \int_{-\infty}^{\infty} \ln \left[1 + \left(\frac{x - x_0}{\varepsilon} \right)^2 \right] \cdot f(x) dx \right\}$$

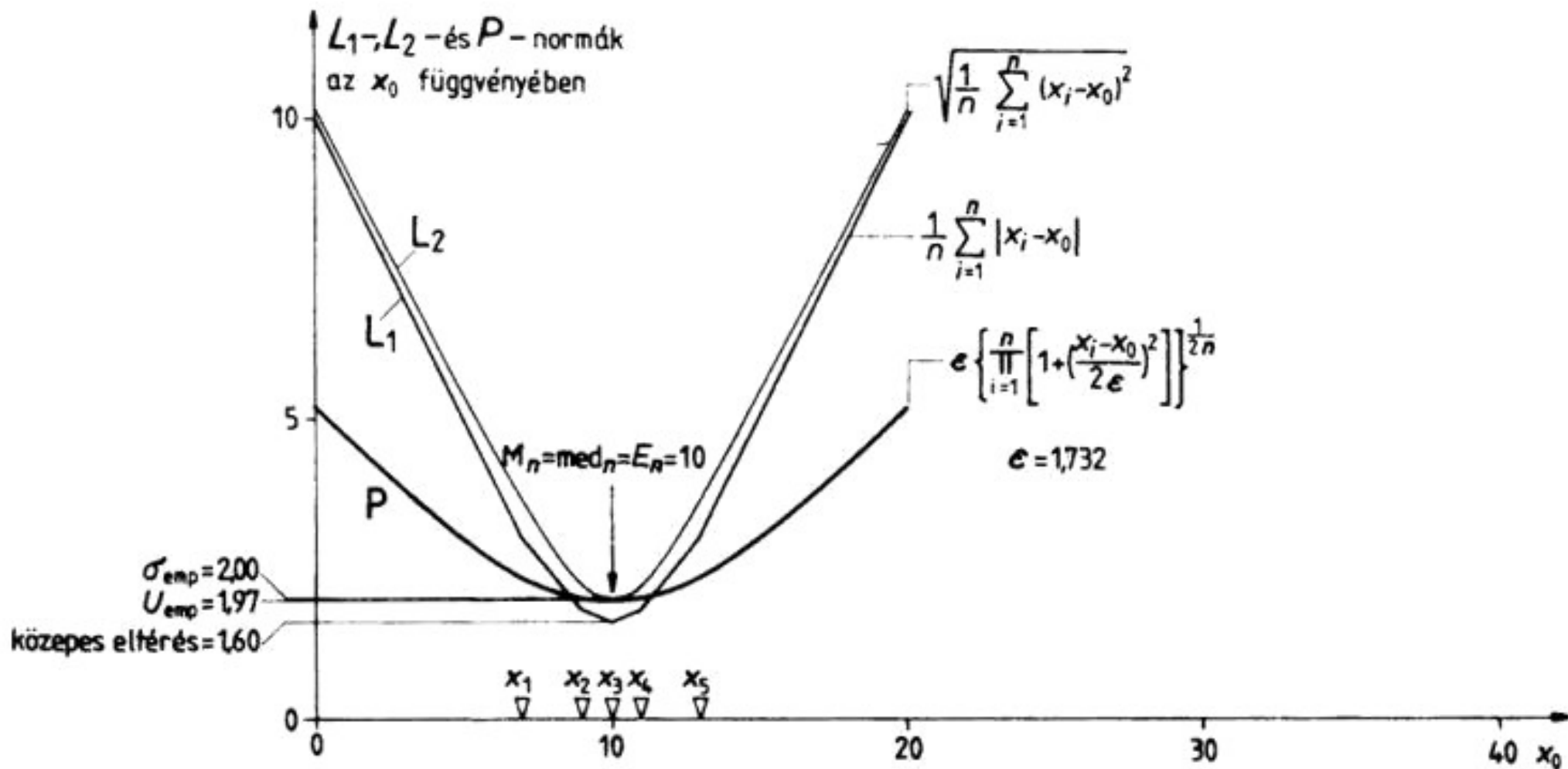
$$P_k = \varepsilon \cdot \exp \left\{ \frac{1}{2} \int_{-\infty}^{\infty} \ln \left[1 + \left(\frac{x - x_0}{k \varepsilon} \right)^2 \right] \cdot f(x) dx \right\}$$

Normák összehasonlítása

6 elemű mini-adatrendszerre

Normák összehasonlítása

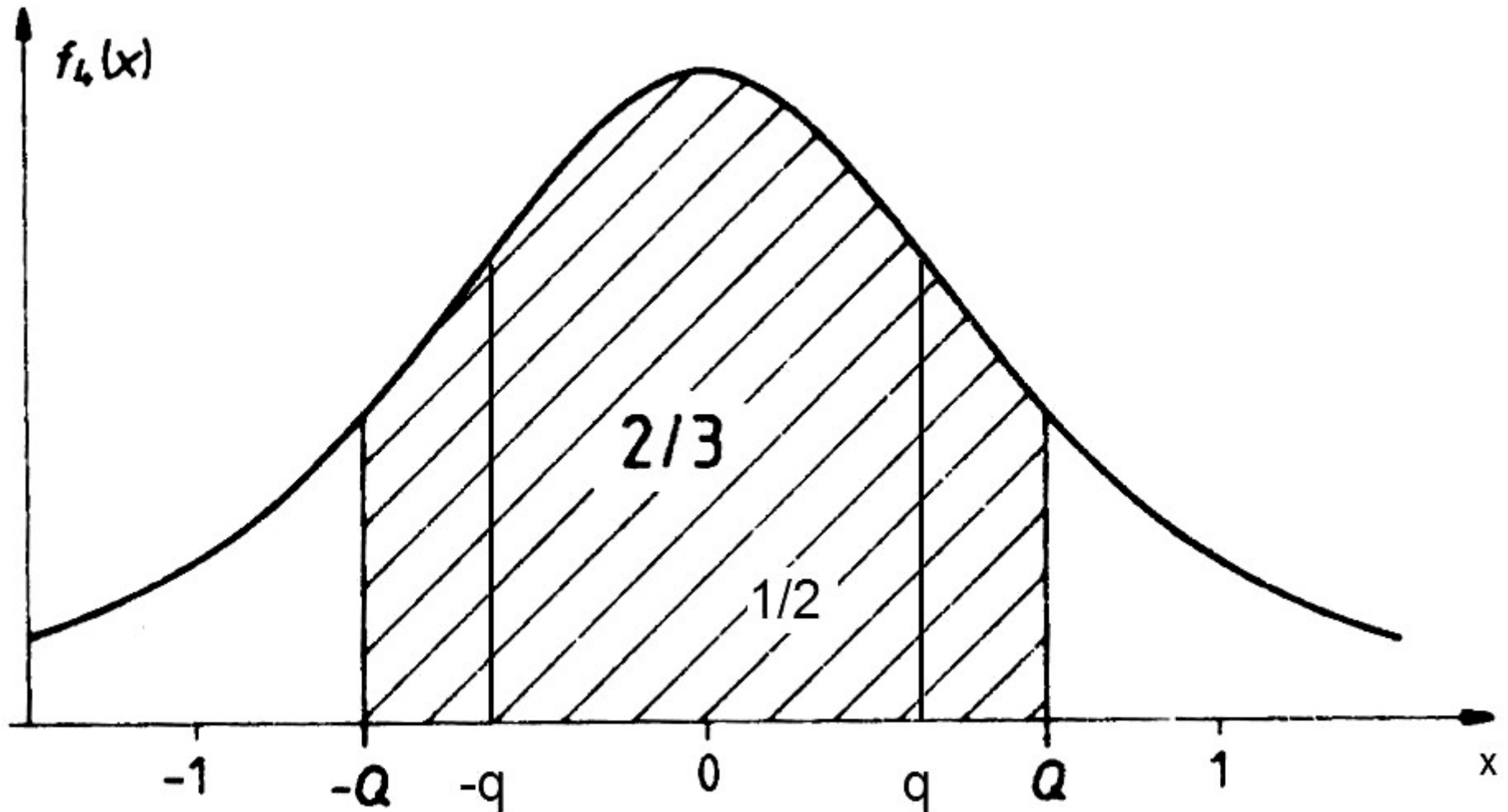

kieső x_6 nélkül

Konfidencia-intervallumok

- interkvartilis intervallum: $[-q, q]$
 - az adatok 1/2-edé várható
 - $-q$: alsó kvartilis, $+q$: felső kvartilis
 - q : interkvartilis féltérjedelem
- interszeksztilis intervallum: $[-Q, Q]$
 - az adatok 2/3-a várható
 - $-Q$: alsó szeksztilis, $+Q$: felső szeksztilis
 - Q : interszeksztilis féltérjedelem

Interkvartilis és interszekeztilis intervallum

Hibajellemzők kapcsolata - $f_a(x)$ szupermodell

a	$1/(a-1)$	q	Q	d	σ	U	ε
2 Cauchy	1.0000	1.0000	1.7320	∞	∞	1.5000	1.0000
3	0.5000	0.5774	0.8944	1.0000	∞	0.8605	0.6974
5	0.2500	0.3703	0.5497	0.5000	0.7071	0.5585	0.4818
∞ Gauss	0	0.6745	0.9674	0.7979	1	1.0327	0.9254

Mérési eredmények eloszlásának vizsgálata

- Illeszkedésvizsgálat: Kolmogorov-próba
- Kvantilis-kvantilis ábra

Nemparaméteres próba - illeszkedésvizsgálat

- A Kolmogorov-próba arra a kérdésre válaszol, hogy az $F(x)$ eloszlásfüggvénnyel jellemzett eloszlás, amelyből a minta származik, tekinthető-e valamely *előre megadott* folytonos $F_0(x)$ eloszlással azonosnak?

apró betűs rész: Ha az eloszlás paramétereit *a mintából becsüljük*, akkor a Kolmogorov-próba többé nem eloszlás független, ezért a statisztika eloszlását külön meg kell határoznunk, például Monte Carlo szimulációval.

- Nullhipotézis $H_0: F(x) = F_0(x)$

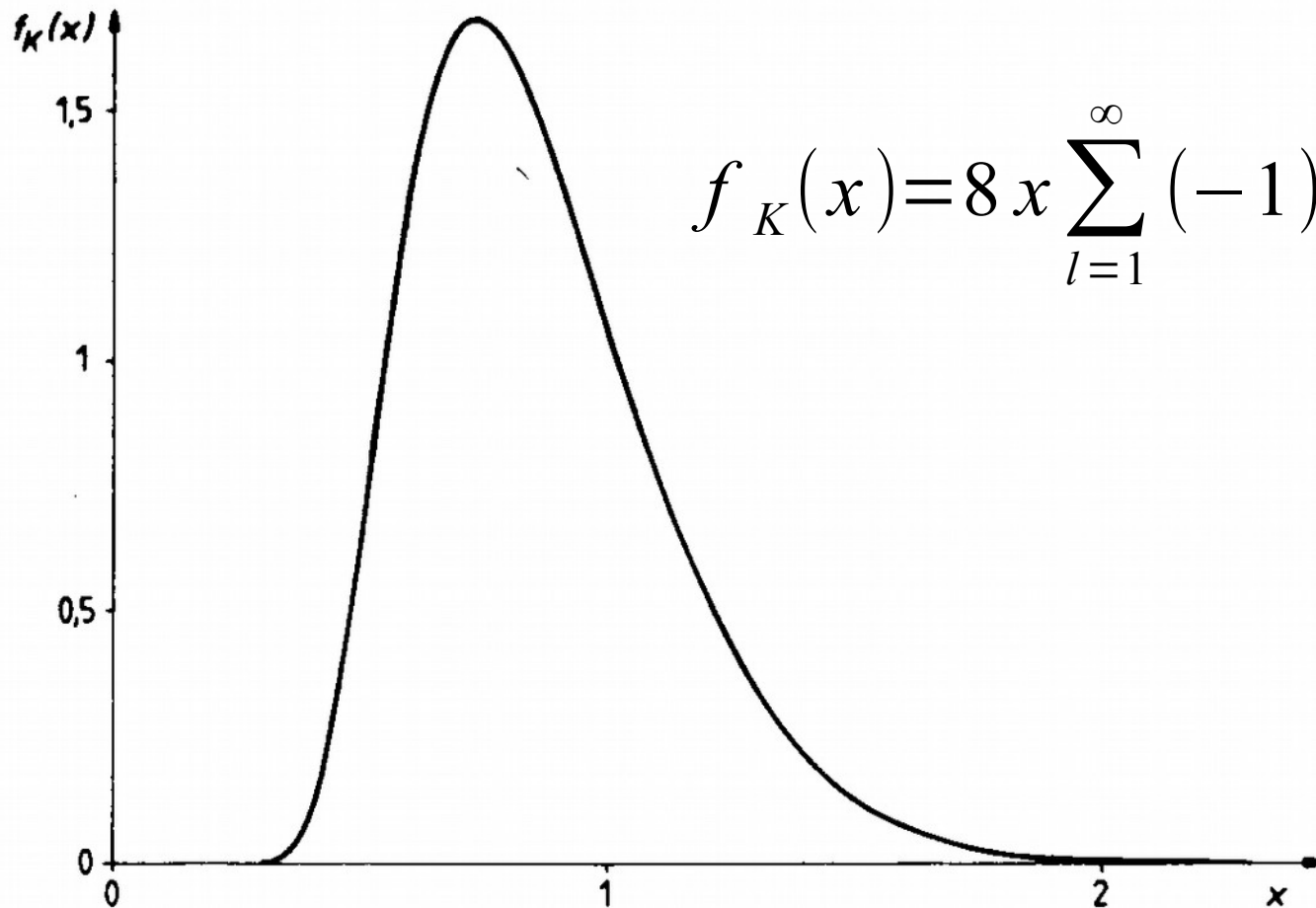
Kolmogorov-próba statisztikai függvénye

- A mintából meghatározzuk az $F_n(x)$ tapasztalati eloszlásfüggvényt (kumulált gyakoriságok hisztogramját)
- Meghatározzuk e függvény legnagyobb eltérését $F_0(x)$ -tól
- Ez az eltérés \sqrt{n} -nel szorozva adja a K statisztikát:

$$K = \sqrt{n} \cdot \sup_{-\infty < x < \infty} \{ |F_n(x) - F_0(x)| \}$$

Kolmogorov-féle statisztika sűrűségfüggvénye

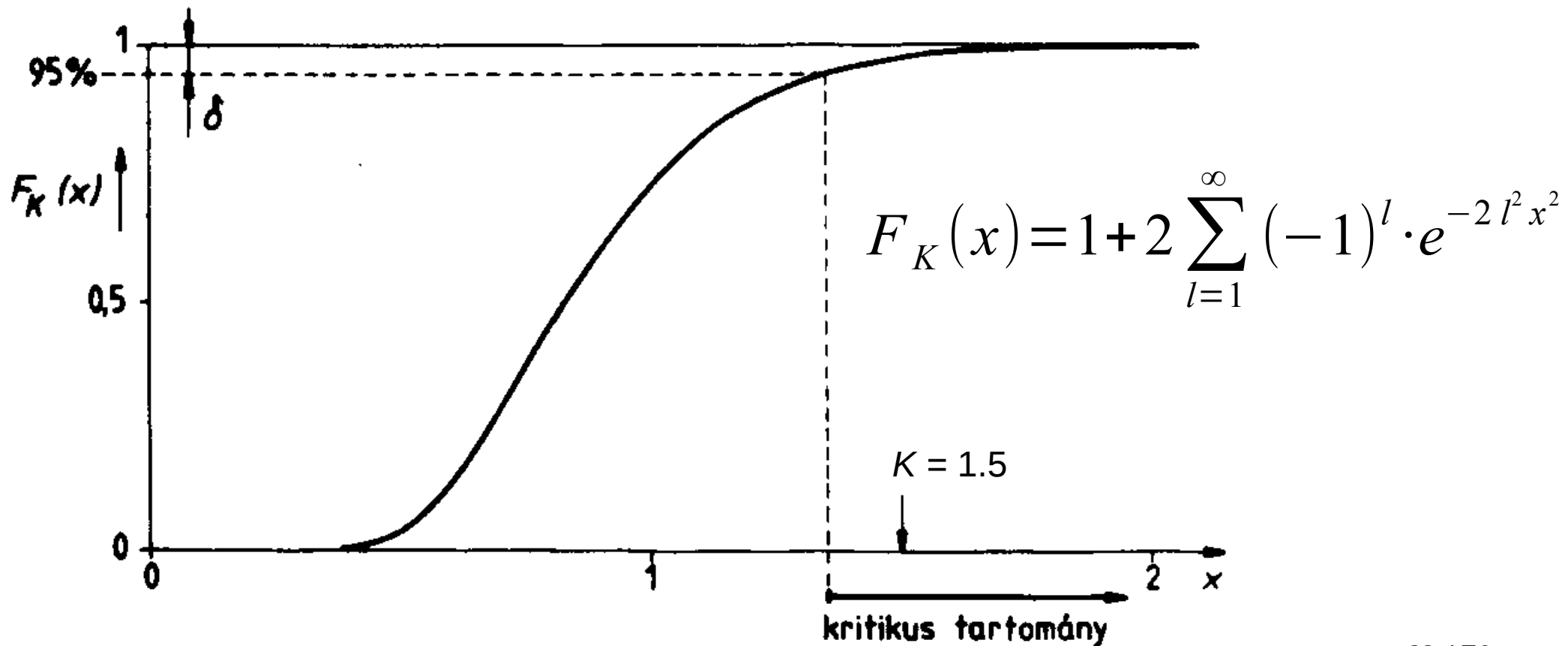
- A K statisztika $f_K(x)$ elméleti sűrűségfüggvénye $n \rightarrow \infty$ esetén:

$$f_K(x) = 8x \sum_{l=1}^{\infty} (-1)^{l+1} l^2 e^{-2l^2 x^2} \quad (x \geq 0)$$

Kolmogorov-féle statisztika eloszlásfüggvénye

- A K statisztika $F_K(x)$ elméleti eloszlásfüggvénye $n \rightarrow \infty$ esetén:

Kolmogorov-féle kétmintás próba

- Két minta azonos eloszlásból származik-e?
- A két, n és m elemű mintából meghatározott tapasztalati eloszlásfüggvény: $F_n(x)$ és $F_m(x)$
- Statisztikai függvény (Kolmogorov-eloszlású)

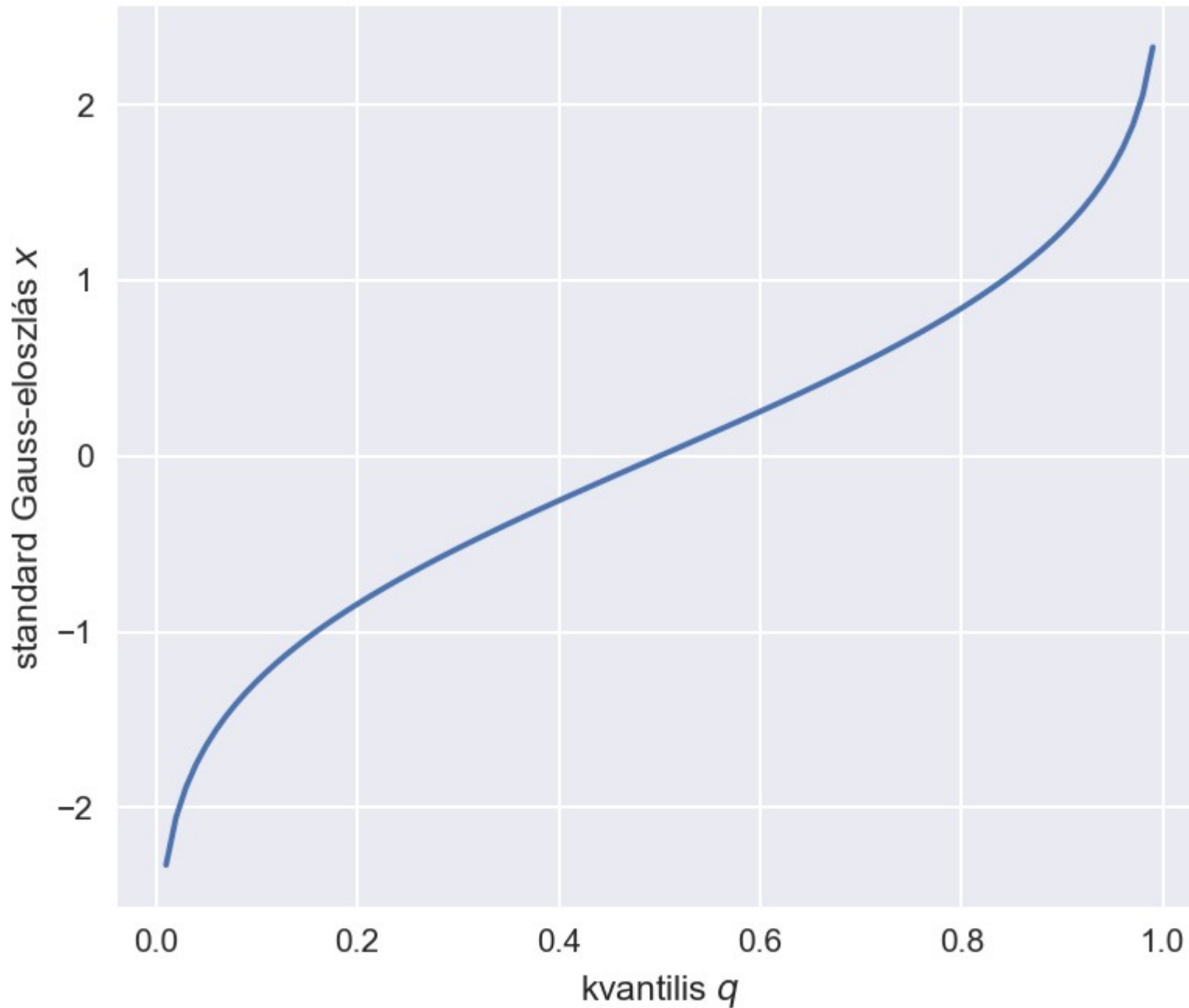
$$\sqrt{\frac{m \cdot n}{m + n}} \cdot \max \{ |F_n(x) - F_m(x)| \}$$

Kvantilis-kvantilis ábra

- Minta $F_n(x)$ eloszlásának összehasonlítása valamilyen elméleti $F(x)$ eloszlásfüggvénnyel
- Két, n és m elemű mintából meghatározott tapasztalati eloszlásfüggvény összehasonlítása: $F_n(x)$ és $F_m(x)$
- Kvantilis (eloszlásfüggvény $F^{-1}(q)$ inverze)

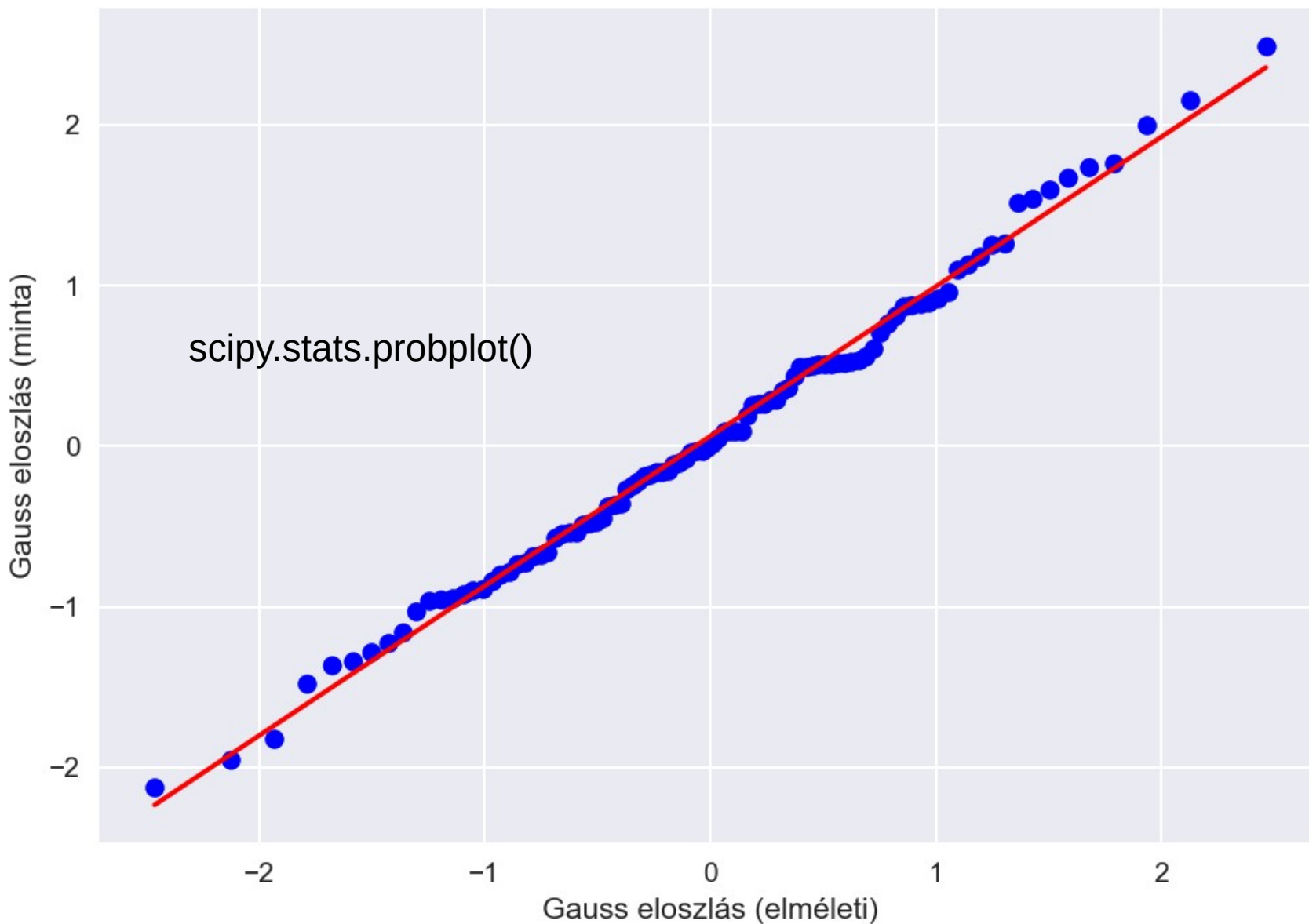
Ha a sorba rendezett sokaságot egy x érték $q:(1 - q)$ arányban osztja ketté ($0 < q < 1$), akkor ezt az x értéket q -ad rendű vagy q -adik kvantilisnek nevezzük

Gauss-eloszlás kvantilise

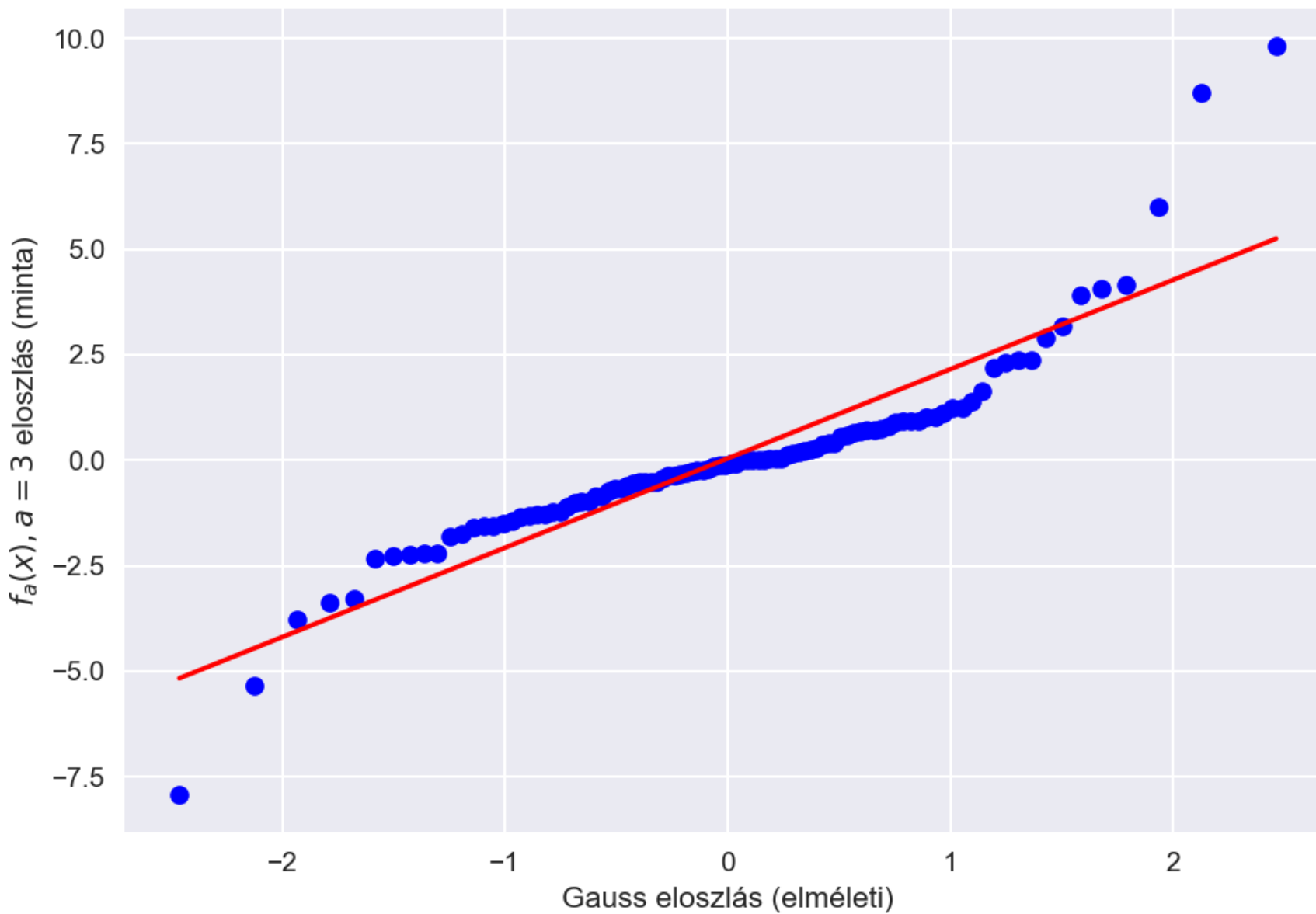
Gauss-eloszlású minta

kvantilis-kvantilis ábra

$f_3(x)$ eloszlású minta

kvantilis-kvantilis ábra

Tananyag

- Steiner (1990): 6. fejezet
- Detrekői (1991): 3.5, 3.6 alfejezetek
- Vincze (1975): 5. rész

Tananyag

- Steiner (1990): 1-3. fejezetek